చింతల తోపు

"కిట్టమ్మా! గోపాల బాలా కిట్టమ్మా! ఎహే.... కిట్టమ్మా!....."

ఊరమ్మటి చింతల తోపు సీయిందం గోయిందంగా వుంది. ఉత్తరపేపు దరిన పెద్ద చింతచెట్టు దగ్గర జనం చానా మంది జేరారు. ఒకేపు ఆడపిల్లలు, ఇంకో యేపు కుఱ్ఱ కారు. కట్ట కింద నర్సిమ్మ కూతురు మాలక్ష్మి - పదేను పదారేళ్లుంటాయ్యేమో - ఉయ్యాల బల్లమీద నుంచోని రయ్ రయ్‌న ఊగుతుంది. ఉయ్యా లంటే ఉయ్యాలా? పాతిక బార్ల మోకు ఎత్తాటి చింతకొమ్మకి గట్టారు. నేల మీద నడుమెత్తున అడ్డబల్ల. దానికి గట్టిన తాడు బట్టుకోని ఊపుతున్నాడు సుబ్బాయ్. చూసేవాళ్ల కళ్లు తిరిగిపోయ్యేట్టు, పైన చిటారుకొమ్మకి తగిలిద్దేమో అన్నంత ఊపు దెచ్చుకోని ఊగుతుంది మాలక్ష్మి. పిల్లలు కేరింతలు గొడతన్నారు. పెద్దాళ్లు నోరు దెరుచుకోని చూస్తన్నారు.

రాత్రి బడ్డ వానజల్లుకి నేలంతా చిత్తడి చిత్తడిగా వుంది. తోపునిండా తంగేడు చెట్లేంది. జిల్లేడు చెట్లేంది. లంజతుమ్మ చెట్లేంది, పిచ్చికుసుం చెట్లేంది - పొదలకు మల్లే పెరిగినియ్. తోపు ఆ మూలనించి ఈ మూలకి కాలిదారి. ఆ దారి గుండా కృష్ణమూర్తి, వాడి సావాసగాడు నరసయ్య వస్తున్నారు. ఉంగ్రాళ్ళ తద్దె ఉయ్యాల సందడి జూద్దామని. ఇద్దరూ బడెగ్గొట్టారు. అడుగులు బడ్డ నల్లమట్టి దార్లో నడుస్తుంటే 'చర్...చర్...' మని మోతొస్తంది.

వీరయ్యగారి చింతలతోపు ఇప్పుడిది గాదు. ఎప్పుడు బుట్టిందో. కృష్ణమూర్తి ముత్తాత వీరయ్య. ఊరి కానుకోని పడమటన తోపు మొదలయిద్ది.

పదిహేను గజాల కొకటి లెక్కన - కొన్ని పడిపోంగా డెబ్భై చెట్లన్నా వుంటయ్. కృష్ణమూర్తి వాటినెప్పుడు లెక్కబెట్టినా తేడా వచ్చేది. బడిలేని పూట సావాసగాళ్లని వెంటేసుకొని తోపులోకి జేరాల్సిందే. సన్నటి చిటారుకొమ్మకి గూడా కృష్ణమూర్తి పాకుతాడు. ఏ చెట్టుకెక్కువ కాయలుంటయ్యో, దేన్నెక్కటం తేలికో వాడికి బాగా తెలుసు. చెట్టు మొదలుపైన కొమ్మలు చీలిన చోట ఏనాలుగా గూకోని పళ్లు పులిసిపొయ్యేటట్టు చింతకాయలు తింటా, ఆ దార్నే పొలాలకి బొయ్యేవాళ్లని దడిపించటం వాడికి మా యిష్టం. అందరూ గలిసి కాస్త ముదురు చింతకాయలు కోసి, మూటగట్టి కోమటి కొట్టుకి తీసుకెళ్తే జేబునిండా సెనగపప్పు పోస్తాడు సీతారావయ్య.

కృష్ణమూర్తి అల్లంత దూరంలో కనబడంగానే పుట్టయ్యగారి నారాయణ పాటెత్తుకున్నాడు ఎగతాళిగా. 'కిట్టమ్మా! గోపాల కిట్టమ్మా....' అంటా. అమ్మా నాన్నా వాణ్ణి ముద్దుగా 'కిష్టమూర్తీ' అని పిలుస్తారు. నాన కెప్పుడైనా కోపమొస్తే 'ఇట రారా కిట్టాయ్' అంటాడు. ఊళ్లో అంతా 'కిట్టమూర్తి' అనే పిలుస్తారు. నారాయణకి మాత్రం ఎందుకో అలుసు. కృష్ణమూర్తికి చర్న కోపమొచ్చింది.

"నిన్నేం జేశానమ్మా నేను? అవపడ్డప్పుడల్లా ఏడిపిత్తావ్?" అన్నాడు ఉక్రోషంతో.

"వాణ్ణి గూడా నువ్ 'నారాయ్' అని పిలువు తిక్క వొదులుద్ది" చెప్పాడు నరసయ్య.

"పోవాయ్" అంటూ నారాయణ ఉయ్యాల దగ్గిరికి పరిగెత్తాడు. ఉయ్యాల మీద ఒక్కళ్లు, ఇద్దరిద్దరు ఊగుతున్నారు. వాళ్లని ఊపటానికి మగపిల్లలు పోటీ పడుతున్నారు.

"నేం గూడా ఊపొద్దన్నాయ్?" అనడిగాడు కృష్ణమూర్తి సుబ్బాయ్ని.

"బక్కపీసువి, నువ్వేం ఊపుతా?" అన్నాడు సుబ్బాయ్ పళ్లికిలిస్తా.

కృష్ణమూర్తి మొకం చిన్నబుచ్చుకున్నాడు.

"పానీలే, నన్నూపుతాడు" అంది శేషయ్య గారి చిన్నమ్మాయ్, ఉయ్యాలెక్కుతా.

కృష్ణమూర్తి కుశాలగా ఉయ్యాల తాడందుకున్నాడు "ఊప్..." అంటూ వెనక్కి లాగి, ముందుకు తోశాడు.

"బాగా ఊపాలి పిలగాడా!" అంది చిన్నమ్మాయ్. పేరుకి చిన్నమ్మాయేగాని ఇరవయ్యేళ్లకి తక్కువుండవ్. చామన చాయ. మిసమిసలాడతంది. ఇంకా పెళ్లి గాలా. మిలట్రీలో ఉన్న వాళ్ల బావ రావాల. బాండు మేళం మోగాల.

అట్టట్టా చిన్నమ్మాయ్ ఊపు దెచ్చుకుంది. ఇంక కృష్ణమూర్తి ఊపే పన్లేక ఎడంగా నిలబడ్డాడు. చిన్నమ్మాయ్ ముందు కెళ్లేటప్పుడు కాళ్లు బాగా జాపుకోని, వెనక్కి బొయ్యేటప్పుడు కాళ్లు ముడుచుకోని రయ్ రయ్యని ఊగుతూంది. 'వామ్మో! దీనికి బయ్యమే లేదు' అనుకుంటా, నోరు దెరుచుకోని చూస్తన్నాడు. ఇంతలోకి ఎదురుగాలికి చిన్నమ్మాయ్ లంగా పైకి లేచింది.

'యాక్కిరాయిలే! జిల్లాయిలే, జీడిపప్పులే!' కృష్ణమూర్తి చేతివేళ్లు మెలికలేసి చూపిస్తా ఎగిరాడు. 'హి హి హీ!' ఇకిలించాడు నరసయ్య. ఆడా మగా అంతా పగలబడ్డారు.

"ఛీ పాడు పిల్లడా!" అంది చిన్నమ్మాయ్ గబక్కన ఉయ్యాల దిగి,

"ఉయ్యాలెక్కంగానే సరిగాదే పిల్లా! ఒడుపూ, వాటం దెలవాల" అన్నాడు గడ్డంకింద కఱ్ఱబెట్టుకు చూస్తన్న ముసలాయన.

"మాలావు చెప్పొచ్చావులే. పెళ్లయితే అదే తెలుసుకుంటది" అంది ఆడవాళ్ల గుంపులో నుంచి వెంకట సుబ్బమ్మ. (దాని మొగుడు దేశాలమీద బొయ్యాడు.) ఆడపిల్లలంతా కిసుక్కుమన్నారు. చిన్నమ్మాయ్ సిగ్గు పడింది.

"ఒరేయ్! చింతసెట్లకి ఆడాడ కాయలుండయ్‌రా. కోసుకుందామా?" అడిగాడు నరసయ్య కృష్ణమూర్తిని.

"అన్నీ వానగాయలు" అన్నాడు కృష్ణమూర్తి చెట్ల కొమ్మల్లోకి పరీక్షగా చూసి.

"అయితే మాలే, వానగాయులే బాగుంటాయ్ తింటానికి" అన్నాడు నరసయ్య.

"సరే పా" అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

బఱ్ఱున ముక్కు చీది, జారుతున్న లాగు పైకి లాక్కున్నాడు.

వాళ్లకి తోడు ఇంకిద్దరు సావాసగాళ్లు తగిలారు. తోపుకి ఇంకో మూలకెళ్లి, తలో చెట్టెక్కారు. కృష్ణమూర్తి జేబునిండా కాయలు కోసుకోని, పెద్దకొమ్మ మొదట్లో కూర్చున్నాడు. ఎక్కడియ్యో బఱ్ఱెలు వొచ్చి చెట్టుకింద నీడకి నిలబడ్డయ్.

2

వానలు వెనకబడ్డయ్. పెసర, నువ్వు పంటల కాలం వచ్చింది. వరదయ్య అరెకరం నువ్వు, అరెకరం పెసర వేశాడు. పెద్దవానకి నువ్వుచేను ఊరకే పోయింది. వెనక చిక్కు అయినంతలో కాస్త పెసరే చేతికొచ్చింది. అదీ గింజలు బాగా ఊరలా. ఎండిన కాయల్ని చావిడి పంచలో పరదా పట్ట మీద పోసి, ఇద్దరు కూలీలు బడితల్తో కొడతంటే అటు ఇటు గింజలు చిందుతున్నాయి. ఏరుకోని తింటన్నాడు కృష్ణమూర్తి. పని చెయ్యటం లేదనుకోకుండా మధ్య మధ్య గింజల్ని కుప్ప కాడికి పోగు జేస్తన్నాడు. ఆదివారంగాటాన బడి లేదు. కమలమ్మ పిల్లని చంకనేసుకోనొచ్చింది. "అబ్బాయ్! కొట్టుకెల్లి అర కిలో బెల్లం దీసుకురా."

"డబ్బులియ్యి, ఎల్లొత్తా" అన్నాడు కృష్ణమూర్తి.

"సీతారామయ్య కొట్టో మన పొద్దుంది లేరా, అందుట్లో రాసుకుంటాళ్లే. పొయ్‌రా" చెప్పాడు వరదయ్య.

మూలనున్న బండి గాను దీసుకోని, సీలకర్రతో తిప్పుకుంటా ఒక్క లగూ దీశాడు కృష్ణమూర్తి. గుడికి పడమటగా కోమట్ల వీధిలో ఉంది సీతారామయ్య కొట్టు. ఊళ్లోకల్లా అదే పెద్ద కొట్టు. కొట్లో యిద్దరు ముగ్గురు మనుషులుండేపాటికి కృష్ణమూర్తి పక్కగా నుంచున్నాడు.

"ఏందబ్బాయ్, ఏం గావాలా?" అడిగాడు సీతారామయ్య ఎవురికో జొన్నలు కొలుస్తా.

"అర కిలో బెల్లం దెమ్మన్నాడు మా నాన."

"అట్టనే దీసుకెల్లు" అని పక్కనే పట్ట మీదున్న బెల్లాన్ని కత్తితో పగలగొడతా, "ఏం జదువుతున్నా?" అనడిగాడు.

"ఐదు" చెప్పాడు కృష్ణమూర్తి ఉషారుగా. అంతకన్నా ఊళ్లో స్కూల్లో పెద్ద క్లాసు లేదు.

సీతారామయ్య బెల్లం పొట్లం గట్టి ఇస్తా ," మీ నాన ఇంటి దగ్గరే వుండాడా?" అనడిగాడు.

"కొట్టం దగ్గిర పెసలు గొడతన్నారు."

"మాయెటేల యింటికొత్తానని జెప్పు"

కృష్ణమూర్తి తలూపి అట్టనే నిలబడ్డాడు.

"ఇంకేంది?" అడిగాడు సీతారామయ్య.

"కొసురు బెట్టవా?" అడిగాడు కృష్ణమూర్తి మెల్లిగా.

"ఓర్నీ, అదా సంగతి?" సీతారామయ్య చిన్న బెల్లం ముక్క చేతిలో బెట్టి, "నే జెప్పిన మాట మర్సిపోకుండా జెప్పు" అన్నాడు.

కృష్ణమూర్తి తలూపి బెల్లం ముక్క నోట్లో వేసుకొని, చేతిలో పొట్లంతో ఇంటికి పరిగెత్తాడు.

'ఓర్నీ పిల్లాడు గంతలాడ! పడతావ్‌రా" అంది కమలమ్మ కొడుకును జూస్తా.

"అమా! ఇయ్యేడు చదువైపోతే ఆరో క్లాసు చదివిస్తానంటివే?" అనడిగాడు రొప్పుతూనే.

"ఏందో నాయనా! పంటలు జూత్తే ఇట్టుండయ్. పైవూళ్లో చదువులంటే మాటలా?" అంది కమలమ్మ, పొయ్యి దగ్గర చతికిలబడతా.

కృష్ణమూర్తి మొకం ముడుచుకున్నాడు. నాలుగు రోజుల కిందట కోదండం పంతులుగారు ఏదో పనిమీద ఇంటికొచ్చినప్పుడు చెప్పిన మాటలు గుర్తుకొచ్చినియ్యి కమలమ్మకి. పిల్లాడు బాగా చదువుతున్నాడనీ, పైకొస్తాడనీ చెప్పాడాయన. ఊళ్లో హైస్కూలు లేదు. నాలుగు మైళ్ల దూరంలో తుళ్లూరులో ఒకటి, ఆరు మైళ్లలో తాడికొండలో ఒకటీ ఉండయ్. తుళ్లూరులో కమలమ్మ చెల్లెలుంది. కొడుకుని అక్కడుంచి చదివించొచ్చు, వాళ్లు సరేనంటే. ' ఏమోలే. అప్పుడు సంగతి' అనుకుంది కమలమ్మ, పొగలొట్టల్తో పొయ్యి రాజేస్తా.

రాత్రి పొద్దుబోయింది. కృష్ణమూర్తి పుస్తకాలు ముందేసుకోని కుస్తీ పడుతున్నప్పుడు కోమటి సీతారామయ్య వచ్చాడు. అప్పుడే ఉడుకుడుకు నీళ్లు బోసుకోని, ఉతికిన పంచె కట్టుకోని, పెంకుటింటి ముందు మెల్లాలో మంచం మీద కూచున్నాడు వరదయ్య. ఇంటి ముందు వేపచెట్టు మీదగా గాలి మెల్లిగా దోలతంది. ఎక్కడో కీచురాయి 'గీ'మంటంది. బయటంతా గబ్బు గియ్యం.

"ఏంది వరదయ్యన్నా! మరీ నల్లపూసైపొయ్యావు" అంటా వచ్చాడు సీతారామయ్య.

'నల్ల పూసవ్వటమంటే ఏందబ్బా?' అనుకున్నాడు కృష్ణమూర్తి. లోపల్నుంచి కమలమ్మ వచ్చి 'కూకో అన్నయ్యా!' అని స్టూలు చూపించింది. సీతారామయ్య కూర్చున్నాడు.

'ఏంలే. పనుల్లో బడి అటేపు రాలా ఈ మద్దెల' అన్నాడు వరదయ్య.

"పెసలు గొట్టావా? ఎన్నయినయ్యేంది?"

"మా అయితే రెండు కింటాళ్లవుతయ్యేమో. ఎప్పుడు కప్పుడు శాకిరీ దప్ప

సేతిలో కొచ్చేది కనపట్టంలా" నిట్టూర్చాడు వరదయ్య.

"కాలమట్టుంది మరి. సరిగానీ కొట్టో ఖాతా పెరిగిపొయ్యింది. ఏమన్నా జమెయ్యరాదా?" అడిగాడు సీతారామయ్య మెల్లిగా.

"ఈ పెసలమ్మితే సూద్దాంలే."

"రేటెంతుందేం?"

"ఆరేడొందలుంటదేమో."

"అదేదో నాకే అమ్మెయ్యరాదా? పైవాడికిచ్చి అవస్త బడేకంటే ఊళ్లో బేరం. నాల్రూపాయలు తగ్గినా నమ్మకం గందా?"

వరదయ్య ఆలోచనలో బడ్డాడు. సీతారామయ్య కమ్మాలంటే రేటు తగ్గించి అమ్మాల. అమ్మినా ఇప్పుడు చేతిలోకి వచ్చేదుండదు. పొలానికి మళ్లీ ఎతుక్కోవాల్సిందే. అదే బయటి వాళ్లకమ్మితే నాలుగు డబ్బులు చేతులో పడతయ్. సీతారామయ్య బాకీ పొగాకు పంటలో చూడొచ్చు. అందుకని వరదయ్య మెదలకుండా ఊరుకున్నాడు. అతని ఆలోచన పసిగట్టాడేమో, సీతా రామయ్య మళ్లీ రెట్టించలేదు. రైతుల్ని పీడించే వాడు గాదు తను. 'పొదుగు కోసి, పాలు దాగుతామా?'

"నీ పైకమేడకీ పోదు లేవయ్యా! ఇందుట్లో కాపోతే రేపు పొగాకు పంటలో తీరవలేమా యేంది?" అన్నాడు వరదయ్య.

"పొగాకా? సడేలే. ఇంక అయినట్టే. పోయినేడు పొగాకులో లాబాలు దీసినోళ్లు మనూళ్లో ఎవురుండారో జెప్పు. మెరకవీధి నాగేశ్వరరావూ, కిట్టయ్యగారి సుబ్బయ్యా పొలాలమ్ముకు పొయ్యారు గందా? ఇంకా పొగాకు మీద ఆశబెట్టుకుంటావేందీ నీ పిచ్చిగాని. ఇయ్యేడు నలుగురైదుగురు పత్తి ఏస్తన్నారుగా, నువ్వుగూడా ఎయ్యరాదా?" అన్నాడు సీతారామయ్య. పెసల బస్తాల పక్కన తాలు పెసలు గుప్పెడు తీసుకొని పొట్టు ఊది, నోట్లో యేసుకున్నాడు.

"మరే అన్నయ్యా! నేనుగూడా శతపోరతన్నా పొగాకొద్దని. ఈయనేడ? పెళ్లాం మాటింటేగా?" అందుకుంది కమలమ్మ.

"ఒట్టి మొండి ఘటం గదమ్మా" అన్నాడు సీతారామయ్య నవ్వుతా.

భార్య మాటలు పట్టించుకోలేదు వరదయ్య. "ఇయ్యేడు రేటు కాస్త అందుకుంటే చాలు, బాకీలన్నీ చుప్తాగా తీరిపోతయ్" అన్నాడు. పొగాకు కాడతీసి, మద్దెలో ఈనె తీశాడు.

ఇంతలోకి పక్క వీధి సూరయ్య పెద్ద కొడుకు రామారావు వచ్చాడు. చేతుల్లో

ఏందో కాగితాలుండయ్. రామారావు బియ్యే చదివాడు. ఉద్యోగం లేదు. ఇంటి పట్టునే తండ్రికి సాయంగా నాలుగెకరాల పొలం చూసుకుంటన్నాడు.

"ఏందిరోయ్ పెద్ద పనిమీదే వచ్చినట్టుండావ్?" అడిగాడు వరదయ్య. చుట్టకొన కొరికి నోట్లో బెట్టుకున్నాడు.

"ఏముంది మావా? సాగర్ నీళ్లు మన పొలాలకి మళ్లించాలని గవర్నమెంటుకి కాగితం. అందరి చేతా సంతకాలు చేయించి ఇద్దామని. వ్యవసాయ మంత్రి మంగళగిరి వచ్చేదుందంట. అప్పుడు కలుసుకోని ఇవ్వాల" చెప్పాడు రామారావు. వరదయ్య మంచంమీదే కాళ్లకట్టన కూకున్నాడు.

"మొత్తం మీన ఏదో ఒకటి తలపెడతానే వుంటావు. నీ అసుమంటోళ్లు ఊరికిద్దరుంటే సాలు, దేశం బాగుపడుద్ది" అన్నాడు సీతారామయ్య.

"ఈ కాగితాల వల్ల ఏమవుద్ది? ఇంతకు ముందు ఎన్నిసార్లు ఊరోళ్లం కిందా మీదా పడలేదు?" అన్నాడు వరదయ్య తేలిగ్గా.

"మరే. ఏడేళ్ల నుంచీ ఈ తంతు జరుగుతూనే వుందాయె. ఒకడేమో ఇయ్యన్నీ మెరకచేలు, నీళ్లెక్కవంటాడు. వుంకోడేమో పంపింగ్ స్కీమ్ పెట్టిద్దామంటాడు. అంతా అరిసేతులో వైకుంటమే. ఐదు మైళ్ల దూరంలో కిష్ట కాలవ పారతన్నా చుక్క నీళ్లు అందవాయె." అన్నాడు సీతారామయ్య.

ఈ మాటలన్నీ కృష్ణమూర్తి శ్రద్ధగా వింటున్నాడు గానీ సంగతి సరిగ్గా అర్థం గాలా. "ఆ పొగాకు కంపెనీలోళ్లే కాలవ రాకుండా జేశారంటగా?" అందుకుంది కమలమ్మ.

"ఈసారి గట్టి ప్రయత్నం చేద్దాం. ఎలక్షన్లు దగ్గర బడతన్నయ్ గదా? అంతా ఒక కట్టు మీదుంటే గవర్నమెంటుని ఒక పట్టు పట్టొచ్చు. కానీ మావా! సంతకం పొడువ్. ఎమ్మటే పై వీధికెల్లాల" తొందర పెట్టాడు రామారావు.

"మీ మావది ఏలిముద్ర గదబ్బాయ్!" అంది కమలమ్మ నవ్వుతూ.

"ఓసోస్! అక్కడికి నీకేందో సంతకం సేతయినట్టు" అన్నాడు వరదయ్య సరసంగా.

"నాకు సంతకం వచ్చు నానా! నేను రాసేదా?" అడిగాడు కృష్ణమూర్తి ఉషారుగా. వరదయ్య నవ్వాడు. "రేపు పెద్దయినాక అట్టనే రాద్దువు లేవాయ్" అన్నాడు రామారావు.

కమలమ్మ లోపలికెల్లి కాటిక్కాయ తెచ్చింది. వరదయ్య చుట్ట అవతల పారేసి, ఎడమ చేతి బొటనవేలికి కాటిక రాసుకోని. రామారావు పేరు రాసిన చోట వేలి ముద్ర

వేశాడు.

"ఈ పిల్లాడెట్టా సదువుతున్నాడో, కాత్త పట్టించుకోయ్యా! నీకు పుణ్ణెముంటది" చెప్పింది కమలమ్మ రామారావుతో.

"స్కూలు ఫస్టు వీడేనంటన్నారు పంతులుగారు. అయినా శనాదివారాలు నా దగ్గరికి రారా కిష్టమూర్తీ! లెక్కలు జెపుతా."

కృష్ణమూర్తి బుద్ధిగా తలూపాడు. రామారావు బాబాయ్ (అట్లానే పిలుస్తాడు కృష్ణమూర్తి) తనకి లెక్కలు చెపితే ఇంకేం? బాగా చదువుకోని కలక్టరై పోవచ్చు.

రామారావు లేచాడు. సీతారామయ్య కూడా బయల్దేరాడు. తండ్రీ కొడుకుల్ని అన్నాలకి లెగవమంది కమలమ్మ. బయట గాలి బిగదీసింది.

3

అనంతారంనుంచి పొగనారు మూటలు దెచ్చాడు వరదయ్య. బుల్లి బుల్లి మొక్కల్ని చూస్తుంటే కృష్ణమూర్తికి కుశాలగా ఉంది. రెండెకరాలకి సరిపొయ్యే నారు దెచ్చాడు వరదయ్య. కమలమ్మకి ఇష్టం లేకపొయ్యినా ఇయ్యేడు పొగాకే వేసి, ఐసా పైసా తేల్చుకోవాలనుకున్నాడు. ఊళ్లో ఐదారుగురు రైతులు కొత్తగా పత్తి వేశారు.

పొగనాట్లకి తనుగూడా వెళ్లాడు కృష్ణమూర్తి. ఇంటి దగ్గిరుండి చెల్లెల్ని ఆడిచ్చరా అని అమ్మ చెప్పినా విన్లేదు. వాళ్ల నాన్న పలుగుతో తవ్విన పాదుల్లో నీళ్లు పొయ్యటం, నీళ్లు అయిపోంగానే చేనికి దక్షిణపేపు దరినున్న కుంటలో మట్టి కడవతో నీళ్లు దేవటం కృష్ణమూర్తి పని. నలుగురు కూలీలున్నారు. పొద్దుగూకే వేళకి నాట్లు అయిపోయినియ్.

నాటిన మొక్కల్లో కొన్ని బతక లేదు. వరదయ్య మళ్లీ కొంత నారు దెప్పించి పడిపాదులేశాడు. అప్పుడు మళ్లీ చేనికెళ్లాడు కృష్ణమూర్తి. మొక్కలు కలకలలాడతన్నయ్. పట్టుకుంటే చేతికి జిడ్డు జిడ్డుగా అవుతుంది. "ఇయ్యేం కాయలు గాత్తయ్ నానా?" అడిగాడు కృష్ణమూర్తి వరదయ్యని. పెసర, మినుముకు మల్లే ఇయ్యిగూడా కాయలు గాయాలిగా?

'ఇయి కాయల కోసం గాదురా? బాగా పెరిగింతర్వాత ఆకు నరికి, బేరన్‌లో కాలుత్తాం. ఆమైన చెక్కులు గట్టి అమ్మేత్తాం'.

"అమ్మితే?"

"అయి కొనుక్కున్నోళ్లు వాటిని చూర జేసి, సిగరెట్లు తయారు జేసి, అమ్ముకుంటారు."

కృష్ణమూర్తికి ఇదేం నచ్చలా. ఆకుల్తో సిగరెట్లు తయారుజేత్తారా? యాక్కిరాయ్‌లే! ఇయ్యేం మొక్కలు! తింటానికి పనికిరాకపోతే ఇంకెందుకు?

దీపాలమాస వొస్తందంటే కృష్ణమూర్తికి బొవ్ కుశాలగా వుంది. మందులు గాల్చొచ్చు. దివిటీలు తిప్పొచ్చు. ఆదివారం నరసయ్యతో గలిసి, గొడ్లను గాసే సుబ్బాయ్ వెంట దివిటీల కోసం పడమట పొలాన బీళ్లకెల్లాడు కృష్ణమూర్తి. గడ్డి మోకాటెత్తు పెరిగుంది. ఎడ్లు, తోకల్తో ఈగల్ని విసురుకుంటా, ఒకే మెయిన గడ్డి మేస్తన్నయ్.

"క్లె! క్లె! దీటీలు ఊరికినే కట్టి పెడతానేందీ? మీ సేలో నాలుగైదు ఏరుసెనగ మండలైనా పీక్కురావాల. వంగ తోటకాడ వరస గాదు." అని చెప్పాడు సుబ్బాయ్ కళ్లు గిరగిరా తిప్పుతా.

"మాసేలో ఏరుసెనగ లేదు. పొగాకేశారు" అని చెప్పాడు కృష్ణమూర్తి.

"మా సేలో ఏశారుగా? పొయ్యి తెద్దాం, పా" అని నరసయ్య లేచాడు.

ఇద్దరూ చేలకడ్డం బడి, వాగు దాటి, శేషయ్యగారి చేనికెళ్లి, వాటెడు వేరుసెనగ మండలు పీకారు. దార్లో వాగు నీళ్లలో జాడిచ్చారు. కాయ ఇంకా ఊరలా. తప్పకాయలే ఎక్కువ. అవే తీసుకొచ్చి సుబ్బాయ్ ముందుబెట్టారు. ముగ్గురూ మండల్నుంచి కాయలు పీకి, ఒలుచుకోని తిన్నారు. తర్వాత సుబ్బాయ్ మాంచి నల్లతుమ్మ చెట్టు చూసి, జవరంగా ఉన్న కొమ్మలు నాలుగు కొట్టాడు. బార బార ముక్కలు నరికాడు. తోలు దీసి, మొదుట్లో చీల్చి, ఒక్కొక్కటే బొంగు ముక్కలు దాంట్లో గుచ్చి, బిగ్గొట్టి, చుట్టూతా రెండు మూడు కడాలు వేసి, పొద్దుబొయ్యే యేళకి మూడు దివిటీలు తయారుజేశాడు. అవి వంకర లేకుండా జవరంగా ఉండయ్. అప్పుడుదాకా నరసయ్య, కృష్ణమూర్తి ముల్లుగర్ర దీసుకోని, ఎడ్లని మళ్లేస్తన్నారు. ఆమైన ఇద్దరూ దీటీలు తీసుకోని బైలెల్లారు.

దూరంగా కృష్ణమూర్తి వాళ్ల పొగతోట కనబడతంది. చేలో కలుపు దీస్తన్నారు గావాల.

"అరేయ్! నేను మా చేనుమీదగా ఎల్తాను గానీ దీటీలు దీసుకెల్తావా ఊళ్లోకి?" అనడిగాడు కృష్ణమూర్తి నరసయ్యని.

"పోమ్మా! ఇయ్యన్నీ నేనెట్టా మోసుకెల్లేది?" అన్నాడు నరసయ్య.

"అంతే లేరా! మా నాన రోలు, రోకలి చేయిత్తన్నాడు. ఒక పూట నీకియ్యొద్దా?" ఆశ చూపించాడు కృష్ణమూర్తి.

నరసయ్య సంబరంగా "అట్టయితే తీసుకెల్తా" అని ఒప్పుకోని, దివిటీలు బుజం మీన పెట్టుకోని, కదిలాడు.

చేలో మల్లె చానా పెరిగింది. వరదయ్య, కమలమ్మ, వెంకట సుబ్బమ్మ, ఇంకో కూలమ్మాయి కలుపు దీస్తన్నారు. కమలమ్మ కొడుకును జూస్తానే, "అబ్బాయ్!

చెట్టు సందుల్లోంచి చినుకులు మీద పడతంటే అమ్మ దగ్గరికి జరిగాడు కృష్ణమూర్తి. చేతుల్లో తూనీగ వదిలేశాడు. వాడి తలమీద కొంగు గప్పింది కమలమ్మ. మసక చీకట్లో తోపును చూస్తుంటే వాడికెందుకో తెలవని దిగులయ్యింది. బయ్యమేసింది.

"అమ్మా! రాత్రిపూట తోపులో దెయ్యాలుంటయ్యే?" అడిగాడు అమ్మని.

"నీ మొకం, పిచ్చి పిల్లాడా!" అని కమలమ్మ వాణ్ణి దగ్గరికి తీసుకుంది.

"మరి నరసయ్యేందే అట్ట జెప్పాడు? వాడొకమాలి కొరివి దెయ్యాన్ని జూశాడంట."

"అయ్యన్నీ పిచ్చి మాటల్లే" చెప్పింది కమలమ్మ తేలిగ్గా.

"మన సింతలతోపు ఎప్పుడు మొలిసిందే?" అమ్మ కొంగుతో మొకం తుడుచుకున్నాడు.

"ఏ మూడు తరాలైందో?" చెప్పింది కమలమ్మ.

వాన తగ్గింది. ఇద్దరూ ఊళ్లోకి కదిలారు. కొట్టంలో గొడ్డకి మేతేసి ఇంటికెళ్లారు.

4

దీపాల పండగ రానే వచ్చింది. వరదయ్య కొడుకు కోసం కంసాలితోటి రోలు, రోకలి చేయించాడు. కృష్ణమూర్తి గంధకం, పొటాష్ కొనుక్కోని కఱ్ఱ చివర రోట్లోవేసి, తాడుతో రోకలి బిగిచ్చి, వినేవాళ్ల చెవులు దిబ్బిళ్లు బడేటట్లు 'ధనా ధన్ మని మోగిచ్చటమే మోగిచ్చటం. సీతారామయ్య కొట్టో కాసిని మతాబులు, కాకరపువ్వొత్తులు, టపాకాయలు కొనిపిచ్చుకున్నాడు. అమాస రాత్రి కృష్ణమూర్తి నరసయ్య ఇంకా వాళ్ల ఈడువాళ్లు కొంతమంది దీటీలు వెలిగిచ్చుకోని, వీధులమ్మట 'దిప్పీ దిప్పీ దీపావలీ, మల్లీ వొచ్చే నాగుల చవితీ' అని అరుచుకుంటా బోటిరాళ్ల మీదకి బొయ్యి, రాత్రి పొద్దు బొయ్యిందాకా చేతులు నెప్పి పుట్టేటట్టు తిప్పారు. ఊళ్లో పండగ సందడి పెద్దగా లేదు. తొలకరి పంటలు బాగుంటే పండగ వెలిగిపొయ్యేది.

కృష్ణమూర్తి ఇంటికొచ్చి అన్నం దిని, నిద్రబొయ్యేపాటికి జాము రేత్రయ్యింది. తెల్లారి ఎండెక్కిన తర్వాత నిద్దర లేచాడు. కళ్లు నులుముకొని బయటికొచ్చేపాటికి వేపచెట్టు కింద నాన, రామారావు ఏందో మాట్టాడతన్నారు.

"నే ముందే చెప్పలా? ఈ కాగితాల వల్ల పనేమవుద్దని" అంటన్నాడు వరదయ్య. నోట్టో వేపపుల్ల నమిలి తుపుక్కున ఊశాడు.

"అయితే అవనీ, కాకపోతే కాకపోనీ. మన పని మనం జెయ్యాల గదా? పని గాకపోవటం కంటే మంత్రిగారి వైనమే ఘోరంగా ఉంది. ఇంతమందిం మంగళగిరి బొయ్యి, కాగితమిస్తే సరిగ్గా చూణ్ణయినా చూశాడా? అటు ఇటూ దిప్పి, తర్వాత చూద్దామని, పర్యటనకి ఆలిసెమవుతుందని కారెక్కి పొయ్యాడు. ఏడికి బోతార్లే. ఓట్ల కోసం మళ్లొస్తారుగా? ఊరంతా ఒక కట్టు మీనుంటే ఏమైనా జరగొచ్చు" అన్నాడు రామారావు.

కృష్ణమూర్తికి వాళ్ల మాటలు బాగా అర్థం గాలా. 'ఓటు' అనే మాట వాణ్ణి పట్టుకుంది.

"ఓటంటే ఏంది బాబాయ్?" అనడిగాడు.

రామారావు నవ్వి, ప్రభుత్వం, ఎన్నికలు, ఓట్ల సంగతి మూడు ముక్కల్లో తేలిగ్గా చెప్పాడు. సాయంత్రం లెక్కలు చెప్పించుకోటానికి రమ్మన్నాడు.

"ఇయ్యాల బడికెల్లేదుందా?" అడిగాడు వరదయ్య కొడుకుని.

కృష్ణమూర్తి బుద్ధిగా తలూపి, మొకం పుల్లకోసం గబగబా చెట్టెక్కాడు.

5

చలికాలం. పొగతోటలు ఎక్కొచ్చినియ్యి. 'ఇయ్యేడు బాకీలు చుస్తాగా తీరిపోతయ్‌లే. పిల్లాణ్ణి కూడా సదివిద్దాం' అని చెప్పాడు వరదయ్య కమలమ్మతో.

మార్గశిరంలో గాలివాన రావటంతో రైతుల గుండెలు దడదడలాడినియ్. పెద్ద వాన గాకపోయినా భుజాలెత్తు పెరిగిన పొగతోటలు దెబ్బతిన్నయ్. ఎక్కువమంది హెచ్.ఆర్. రకమే వేశారు. తెగుళ్లకి తట్టుకుంటదని. అయినా వానలకి మచ్చతెగులు తప్పలేదు. రంగూ, నాణ్యం తగ్గిపోతయ్. కొత్తగా వేసిన పత్తి చేలు మాత్రం వానలకి తిప్పుకోని బాగుండయ్. ఎకరానికి దిగుబడి పన్నెండు క్వింటాళ్లకి తగ్గదంటన్నారు. పొగాకేసి తప్పు జేశానా అని దిగులుబడ్డాడు వరదయ్య. పొగతోటలు సరిగ్గా కాకపోతే అప్పులు దీరటం కష్టమే. పొగాకు ఎగుమతులు బాగుంటయ్యనే అందరూ అనుకోటం. రేటు అందుకుంటే తిరుగులేదు.

సీజన్ మొదలైంది. వరదయ్య ఇంటి పక్క సాంబయ్యతో గలిసి పొగాకు బేరన్ చెరి సగం లెక్కన అద్దెకు తీసుకున్నాడు. బేరన్ గొట్టాలు బాగుజేయించాడు. కొట్టం దగ్గిర పందిరేశాడు. పొయ్యికి బొగ్గు తోలించాడు. డబ్బు పెగలకపోతే బొగ్గుకి సాంబయ్యే సర్దాడు. ఆకు విరవటానికి ముఠా బళ్లమీద బయల్దేరటం, తెల్లగా తెల్లారేపాటికి పొగాకుతో బళ్లు రాటం, ఆడకూలీలు రొండు రొండు ఆకులు అందిస్తుంటే మగాళ్లు వాటిని పురికొసకి మొలేసి చకచకా గుర్రాలకి కట్టటం, ఆకు కర్రల్ని బేరన్‌లో సర్దటం, పొయ్యిలో బొగ్గేసి మండించటం. ఇదంతా కృష్ణమూర్తికి చిత్రంగా ఉంది. అన్నిట్లోకి ఆకులు పురికొసకి తొందర తొందరగా మెలేసి, గుర్రాలకి కట్టటం చానా అబ్బురంగా ఉంది. పొద్దున్నే వీధి మలుపులో పొన్నాయి చెట్టు కింద రాలిన పూలు తెంపి బూరచేసి ఊదుకుంటా బేరన్ దగ్గరికి పోవటం, పొయ్యి ముందు చలిగాచుకోటం వాడి కలవాటై పొయ్యింది. వరదయ్యకి పనుల్లో చెయ్యాడక బేరన్‌లో బొగ్గేసే పనికి సుబ్బాయ్‌ని పెట్టుకున్నాడు. సుబ్బాయ్ చావల్‌తో పొయ్యి తలుపు దీసి, బొగ్గేస్తుంటే తనూ వేస్తానని పట్టుబట్టాడు. 'ముందు చావల్ని మొయ్యి, సూద్దాం' అన్నాడు సుబ్బాయ్. కృష్ణమూర్తి వల్ల గాలేదు. కాకపోతే అప్పుడప్పుడు బేరన్‌లో తగిలించిన టెంపరేచర్ గొట్టం తాడుతో లాగి, అద్దంలోనుంచి చూసి, 'తొంభై యేడు' అని చెప్పేవాడు. ఒక్కోరోజు సుబ్బాయ్ ఎక్కడియ్యో జొన్న కంకులు దెచ్చి,

ఊచ బియ్యం గొట్టి, చావల్లో పోసి, బేరన్‌పొయ్యి బొగ్గుల మీద వేయించేది. అయి కృష్ణమూర్తికి బొవ్ రుచిగా ఉండేయి.

పొగాకు బేరన్ దిగింది. కొట్టం దగ్గరే పందిరేసి గ్రేడింగ్ మొదులుబెట్టారు. మజ్జానం స్కూల్లో ఇంటిబెల్లు కొట్టంగానే కృష్ణమూర్తి కొట్టం దగ్గిరికి పరిగెత్తేవాడు. చెల్లెలు నిద్ర పోతంటే కమలమ్మ గూడా గ్రేడింగ్ చేస్తంది. వరదయ్య చెక్కులు గడతన్నాడు. వెంకట సుబ్బమ్మ, ఇంకా ముగ్గురు ఆడ కూలీలు వుండారు. వెంకటసుబ్బమ్మ కెందుకో కృష్ణమూర్తంటే ఉచ్చిలి.

"పిల్లాడేందమ్మా అట్ట సిక్కిపోతన్నాడు రోజు రోజుకీ" అంది కమలమ్మతో.

" యాలకి బువ్వ దింటేగా? వాడి ఆటలేందో, వాడేందో" చెప్పింది కమలమ్మ.

"బళ్లో అందరికన్న ఈయనే మిగులంటగా? పిలగాడా! నువ్వు కలట్టరైంతర్వాత నన్ను పెళ్లి జేసుకుంటావా?" అనడిగింది వెంకట సుబ్బమ్మ నవ్వుతా.

"ఆ రమ్మన్నారు తిమ్మన్న బంతికి. నిన్నేం జేసుకోను" తెగేసి చెప్పాడు కృష్ణమూర్తి. కూలీలు నవ్వారు. వాడి మొకం కందగడ్డ అయ్యింది. అటెల్లి గాబు దగ్గిర గిత్తలకి నీళ్లుబెట్టాడు.

పది చెక్కుల కన్న కాలా పొగాకు. కాల్పు సరిగా లేదు. మాంచి మిసమిసలాడే ఒకటో నంబరు తక్కువే. రేట్లు ఎట్ట బడతయ్యోనని వరదయ్యకి దిగులు బట్టుకుంది.

6

ఎండలు ముదురుతున్నయ్. కృష్ణమూర్తికి పరీక్షలు దగ్గర బడ్డయ్. పిల్లాడి పై చదువు సంగతి చూడమంది కమలమ్మ. ఊళ్లో హైస్కూలు లేదు. టౌన్లో చదువమటే మాటలా? ఇంటి పరిస్థితి బాగా లేదు. పొగాకు అమ్మలేదు. వడ్డీలు పెరిగిపోతన్నయ్. పెళ్లాం మాటలకి ఊ కొట్టి ఊరుకున్నాడు వరదయ్య.

తుళ్లూరునుంచి వరదయ్య తోడల్లుడు తిరపతిరావొచ్చాడు చుట్టం చూపుగా. ఆ మాటా ఈ మాటా అయ్యింతర్వాత కృష్ణమూర్తి చదువు సంగతి అడిగాడు. సంగతి దెలుసుకోని, "మా వూళ్లో ఐస్కూలుందిగా? ఆడ బడెయ్యరాదా? ఈడూ మా వోడూ తోడు తోడుగా సదువుకుంటారు" అన్నాడు.

కమలమ్మకీ మాట బాగానే వుంది. 'సొంత చెల్లెలే గందా ఆడుంది? తనంటే ఆపేక్ష. బాగానే జూసుకుంటది పిల్లాణ్ణి. సక్కంగా సదువు కుంటున్న పిల్లాణ్ణి ఎయ్యో యిబ్బందులజెప్పి మానిపిత్తే, అయ్యకి మల్లే ఎద్దుముడ్డి బొడుసుకోవాల్సిందేగా?' అనుకుంది.

"సరే, సూద్దాంలే" అన్నాడు వరదయ్య.

"ఇంకా సూసేదేందన్నయ్యా? మల్లీ స్కూలు దెరిసేలోపు మీ మరదలొచ్చి పిల్లాణ్ణి దీసికెల్లిద్ది. చాకిరీ చేసి జేసి, మనమేం ఊడబొడిచాం గనక? ఆళ్లైనా సదువుకుంటే ఏదో ఒక దారి జూసుకుంటారు" అని చెప్పాడు తిరపతిరావు.

"మరే" అంది కమలమ్మ.

7

ఊళ్లో పుకారు బుట్టింది. పొగాకు రేటు పడి పొయ్యిందని. ఎగుమతి ఆర్డర్లు ఆగిపొయ్యినయ్యంట. ప్రభుత్వం నిర్ణయించిన దాని కన్న రైతులు ఎక్కువ పొగాకేశారనీ, డిమాండ్ లేక కొనుగోళ్లు తగ్గినయ్యనీ రకరకాల సంగతులు వింటన్నాడు వరదయ్య. ఒకేపు బాంకి వడ్డీ, కొట్లో ఖాతా పెరిగిపోతన్నాయ్. పొగాకు చెక్కులన్నీ పంచలో పడుండయ్.

గుంటూర్లో పొగాకు రైతుల సమావేశం. రామారావుతో కలిసెల్లాడు వరదయ్య. రైతు నాయకులు, ప్రభుత్వాధికారులు, బోర్డు అధికారులు అంతా జేరారు. రైతులు ఉద్రేకంగా వుండారు. వేరే దేశాల నుంచి ఆర్డర్లు వచ్చేదాకా ఓపిక పట్టాలని అధికారులు జెప్పారు. ఈ లోపు ప్రభుత్వమే ఎస్.టి.సి. ద్వారా పొగాకు కొనాలని రైతు నాయకులు పట్టుబట్టారు. పైపై హామీలైతే దక్కినియ్.

"అంతా దొంగనాయాళ్లే. పొగాకు బోర్డులో రైతుల పేరు మీద యాపారస్తు లుంటమేంది?" అన్నాడు వరదయ్య. "ఇంకా రైతులందర్నీ కూడగట్టి ఉద్యమం జేస్తేగాని పని జరగదు" చెప్పాడు రామారావు. 'రైతుల్లో కట్టుబాటు లేదు గందా' అనుకున్నాడు వరదయ్య.

రామారావు కాలికి బలపం గట్టుకోని, చుట్టుపక్కల ఊళ్లన్నీ దిరిగాడు. ఊళ్లో కుర్రకారుని కదలేశాడు. మొత్తం మీద రైతులు కదిలి రాస్తారోకోలు జేశారు. టౌన్లో నిరాహార దీక్షలు జరిగినయ్. చివరాఖరకి పొగాకు కొంటానికి ఎస్.టి.సి. రంగంలోకొచ్చింది. అయితే అప్పటికే బాకీలు తట్టుకోలేని రైతులు ప్రైవేటు వ్యాపారస్థులకి అయినకాడికి పొగాకమ్ముకున్నారు.

వేలం కేంద్రాలు దెరిచిన వుషారు రైతుల్లో నాలుగు రోజులు గూడా నిలవలా. బంగారం లాంటి ఒకటో నెంబరు పొగాకు గూడా పదేను వందలకి మించి పలకలేదు. వరదయ్యకి పొగాకంతా అమ్మడు బొయ్యిందిగానీ పట్టుమని ఎనిమిదేలు వచ్చేపాటికి గగనమైంది. అయ్యే ముక్కులోకి చాలతయ్? కొట్టో బాకీ, బాంకి బాకీ, సీజన్ ఖర్చుల కోసం పట్నంలో మందుల కొట్టో దెచ్చిన బాకీ - అన్నీ కళ్లముందు గిర్రన దిరిగినియ్.

"అంతా మోసం. ఆరుగాలం మనం సెమటోడ్చి పండిత్తే ఆడెవుడో వచ్చి కనా కష్టంగా రేటు గట్టటమేంది? రామారావు జెప్పినట్టు ఇదంతా దోపిడీయే" అన్నాడు వరదయ్య కమలమ్మతో.

కమలమ్మ మనాదేసుకుంది. రేపుణ్ణుంచి ఇల్లు గడిసేదెట్టా?

8

"ఇయ్యాల తోపులో కోతికొమ్మచ్చి ఆడుకుందాం రా. చానా మంది వత్తన్నారు." అని పిలిచాడు నరసయ్య కృష్ణమూర్తి ఇంటి దగ్గిరకొచ్చి.

మిట్ట మజ్జానం. కమలమ్మ లోపల పనిలో వుంది. చెల్లెలు నిద్రపోతంది. పంచలో కోడిపిల్లల అలికిడి తప్ప చీమ సిటుక్కుమంటల్లా. వరదయ్య ఇంట్లో లేడు. కృష్ణమూర్తి ఒక్కలగూ దీశాడు.

తోపులో నీడగానే వుంది. పిల్లలు పదిమందిదాకా తయారయ్యారు. కాసేపు పండిన చింతకాయలు కోసుకు తిన్నారు. తర్వాత పంటలేస్తే, అందరూ పండిపొయ్యి, రాముడు దొంగయ్యాడు. చింతచెట్టు మొదులు దగ్గిర నరసయ్య గిరి గీసి, కర్రపుల్ల కాలికింద నుంచి దూరంగా విసిరాడు. ఆ పుల్ల తేటానికి రాముడు పరిగెత్తగానే అందరూ గబ గబా చెట్లెక్కారు. రాముడికెవరూ చిక్కటంలా. ఒక్కొక్కడు కొమ్మల్లోంచి గభీల్న దూకి, వాడికందకుండా గిరిలోకి పరిగెత్తుతున్నాడు. ఇంతలోకి చిటారు కొమ్మ మీదనుంచి నరసయ్య పెద్దగా కేకేశాడు.

"అరే కిట్టమూర్తీ! అక్కడేందో ఏలాడతంది, సూడరా."

కృష్ణమూర్తి పరీక్షగా చూశాడు. ఇద్దరు ముగ్గురు పిల్లలు మళ్లీ చెట్టెక్కారు. దూరంగా ఇంకో చింతచెట్టు కొమ్మకి ఎవురో ఏలాడబడ్డట్టుంది. అంతా గబగబా అక్కడికి పరిగెత్తారు. చింత చెట్టు కింద కొమ్మకి, నేలకి గజమెత్తున నారాయణవాళ్ల నాన పుల్లయ్య శరీరం వేళ్లాడతుంది. పైపంచకి ఉరేసుకున్నాడు. ఎప్పుడు ప్రాణం బొయ్యిందో, కళ్లు దెరుచుకోని, నాలిక బయటికొచ్చి, అంతా భయంకరంగా ఉంది. కృష్ణమూర్తికి చిరు చెమటలు బట్టుకొచ్చినయ్. పిల్లలంతా భయంతో గుండెలు దడదడ లాడతా, 'వామ్మో! వామ్మో' అనుకుంటా ఊళ్లోకి లగెత్తారు.

ఊరంతా గుప్పుమంది. జనమంతా పొయ్యి చూశారు. అప్పులెక్కువై ఉరేసుకున్నాడు పుల్లయ్య. పొగాకేసి ఉరిపొయ్యాడు. ముగ్గురాడపిల్లలు, నారాయణ గాక. ఎవురికీ చెప్పకుండా రాత్రికి రాత్రే ఈ ఘోరం జేశాడు. నారాయణ గోల గోలగా ఏడుస్తుంటే కృష్ణమూర్తికీ ఏడుపొచ్చింది. పుల్లయ్యతాత తనంటే ఎంతో ఆపేక్షగా వుండేవాడు. బాగా చదువుకోమని చెప్పేవాడు.

"పుల్లయ్య తాత ఎందుకు చచ్చిపొయ్యాడు నానా?" అని ఆ రాత్రి అడిగాడు తండ్రిని. పక్కనే రామారావు గూడా ఉండాడు. వరదయ్య మాట్టాడలా.

"గవర్నమెంట్ చంపేసిందిరా" చెప్పాడు రామారావు గంభీరంగా.

కృష్ణమూర్తి కళ్లముందు పుల్లయ్య తాత శరీరమే కనబడతంది. రాత్రి నిద్రలో జరమొచ్చింది. కలవరింతలు ముదులుబెట్టాడు. కమలమ్మ కళ్లనీళ్లు పెట్టుకుంది. దిష్టి తీసింది. వరదయ్య డాట్టర్ని లేపి తీసుకొచ్చాడు. సూదిమందిచ్చాడు డాట్టరు. రెండో రోజు మాయెటేళకి గాని జరం తగ్గలా.

9

ఎన్నికల సందడి మొదలైంది. గోడలమీద కాగితాలంటిచ్చారు. మైకులు, జీపులు

వచ్చిపోతన్నాయ్ ఊళ్లోకి. జీపులు రాం[illegible]ంటబడి కాగితాలందుకొంటన్నారు. బైటి అడావుడి దప్ప ఊళ్లో వుషారు లేదు. వరస[illegible] పంటలు దెబ్బతింటంతో రైతులంతా దిగాలుబడ్డారు. పుల్లయ్య తాత చావు చానమంది రైతుల గుండెల మీద దెబ్బ దీసింది.

అప్పుల మద్దెన వరదయ్య కేంజెయ్యాలో పాలుబోవటంలా. కుంట చేను అరెకరం బేరం బెట్టాడు. ఎంతకాలం ఈ రొండు మూడెకరాల్తో, పండీ పండక యీడగిల బడతం? ఉన్నట్టుండి వరదయ్యకి చింతలతోపు కొట్టేద్దామనే ఆలోచనొచ్చింది. పుల్లయ్య అందులో ఉరేసుకున్నప్పటి నుంచి తోపుమీద భ్రమ పోయింది. దానిమీద రాబడీ లేదు. సుబ్బరంగా రొండెకరాల పత్తిచేనవుద్ది. అంతా కలుసుబాటుగా వుంటే వచ్చే యేటికి బాకీలు తీరిపోతయ్. పెళ్లానికీ ఆలోచన జెప్పాడు.

"పిచ్చా, చాదస్తమా? తాతలనాటి తోపు కొట్టేద్దామంటా వేంది? కలిసొత్తే యీ పొలం జాలదా?" అంది కమలమ్మ. అయినా వరదయ్యకి ఆ ఆలోచన పోలా.

కృష్ణమూర్తికి ఐదో తరగతి పరీక్షలై పోయినియ్. ఉండ పదిమంది పిల్లల్లో వాడే ఫస్టు. కోదండం పంతులు గారు పనిమాలా ఇంటికొచ్చి, వాణ్ణి హైస్కూల్లో జేర్పిచ్చాల్సిందే నన్నారు. కమలమ్మ గూడా పట్టుబట్టింది. 'ఏందిరా సదువుతావా?' అని వరదయ్య అడిగితే, కృష్ణమూర్తి 'ఓ' అన్నాడు. తొందరగా చదువుకోని, డాక్టరు గావాల. అప్పుడు ఉరేసుకునేవాళ్లని గూడా బతికియ్యొచ్చు.

ఆ రోజు మాయెటేల రాములవారి గుడి దగ్గర కృష్ణమూర్తి, ఇంకా సావాసగాళ్లు గోలీలాడతన్నారు. మండపంలో పదిమంది దాకా పెద్దాళ్లుండారు. ఒక్కొక్కళ్లే జనం పోగవుతున్నారు. గోలీలాటలో కృష్ణమూర్తికి మాంచి గురి ఉంది. పొద్దుగూకేపాటికి ఆటలో జేబు నిండా గోలీలు జేరినియ్. తర్వాత పిల్లలంతా గోలీలాట ఆపేసి 'వాలింకి' ఆట మొదలుబెట్టారు. నరసయ్య కాలితో గుండ్రంగా పెద్ద గిరి గీస్తా, తిరుగుతా పాడతంటే తక్కిన పిల్లలు అందుకొన్నారు.

"వాలిం కోలింకే!"

"చంద్రా వాలింకే"

"చెట్టును గొట్టే దెవురు?"

"చేమల పుల్లాయ"

"పిట్టని గొట్టేదెవురు?

"గుట్టల గురవాయ"

"వాణ్ణి గొట్టీ....."

"వాణ్ణి గొట్టీ....."

"వీణ్ణి గొట్టీ...."

"వీణ్ణి గొట్టీ...."

"గోపయ్యగారి చిన్నెంకణ్ణి గొట్టండో"

అందరూ చిన్నెంకడి మీద బడంగానే వాడు గిరి బయటికి పారిపొయ్యాడు. గిరి చుట్టూతా అటు దిరిగీ, ఇటు దిరిగీ లోపలున్న వాళ్లని బయటికి లాక్కెళతన్నాడు. లాక్కెళ్లే టప్పుడు 'దబిడీ దిబిడీ' దెబ్బలు బాగనే పడతన్నయ్. అంతా గోల గోలగా ఉంది.

"అరే మీ ఆటలాపండ్రా" ఎవురో పెద్దాయన అరిచాడు, మండపంలోంచి. పిల్లలు ఆటలు కట్టిపెట్టారు.

ప్రెసిడెంటు వెంకట్రామయ్య గుడి మండపంలోకి రాంగనే రైతుల మల్లగుల్లాలు మొదలయినయ్. ఎవురో వచ్చి మండపంలో మైకు బెట్టారు. దాదాపు ఊళ్లో రైతులంతా మండపం దగ్గిరికి జేరారు. వరదయ్య ఒకేపున నిలబడ్డాడు. కృష్ణమూర్తికీ, నరసయ్యకీ సంగతేందో తెలవలా.

అంతలోకి 'బయ్'న నాలుగు కార్లొచ్చి మండపం పక్కన ఆగినయ్. నల్లగా నిగనిగలాడతన్న లావాటి శాల్తీని జూసి, 'అదుగో మంత్రిగారొచ్చారు' అన్నారెవరో. రెండో కార్లోంచి దిగినాయన్ని జూసి, 'ఆయనే ఎలక్షన్ కాండిడేటు' అనుకున్నారు. చుట్టూ దిరిగి, అందరికీ దణ్ణం బెట్టి, మంత్రి, అభ్యర్థి కుర్చీల్లో కూకున్నారు. ముందు ప్రెసిడెంటే మైకు దీసుకోని, అందర్నీ 'మన' పార్టీకి ఓటెయ్యమని అడిగాడు. తర్వాత మంత్రిగారు అందుకోని, రైతుల సమస్యలు ప్రస్తావించి, తొందర్లో వాటిని దీరుస్తానని వాగ్దానం చేశాడు.

"ఎప్పుడో జేసేది తరవాత సంగతి. ఇప్పటికేం జేశారో చెప్పండి. నాలుగేళ్ల నుంచి రైతుల పరిస్థితి గోరంగా ఉంది. ఇయ్యేడైతే గుల్లగుల్లయి పొయ్యారు. పొగాకుకు రేటు లేకుండా జేసి, ఈ గవర్నమెంటే మా కొంప ముంచింది" అన్నాడొక రైతు ఉద్రేకంగా.

అభ్యర్థి మొకం నల్లబడింది. మంత్రి నవ్వలేక నవ్వాడు.

"ఇప్పుడెట్టాగూ పొగాకు సీజన్ అయిపొయ్యింది గదా? వచ్చేయేడు ముందు నుంచే ఎగుమతి ఆర్డర్లకోసం ప్రయత్నిద్దాం. మీకు గిట్టుబాటు ధర దొరికేట్టు చెయ్యటం నాదీ పూచీ" అని చెప్పాడు నిభాయించుకుంటా.

"ఇట్టాంటి మాటలు నమ్మే ఈ కాడికొచ్చాం. మీరు, ఈ పొగాకు కంపెనీలోళ్లూ కుమ్మక్కై, ఇదంతా జేత్తన్నారు. పొగాకు ఎగుమతుల పేరన దేశాల్నే మోసం జేసిన వాళ్లని మీరేం జేశారు? ఈ అభ్యర్థి వాళ్ల చుట్టమేగా? కంపెనీలు పెట్టిన వాళ్లు పదేళ్లలో కోటీశ్వరులై పొయ్యారు. ఏళ్ల తరబడి చాకిరీ జేత్తన్న రైతులేమో మట్టిగొట్టుకు పొయ్యారు. ఐదు మైళ్ల దూరంలో కిష్ట కాల వుంటే అది రాకుండా జేశారు. ఈ నల్ల నేలల్లో పొగాకేస్తే బంగారం పండిద్దనీ, ప్రతిరైతూ లక్షాధికారి అవుతాడనీ, అరిచేతుల్లో స్వైకుంఠం చూపించారు. ఇప్పుడీ చుట్టుపక్కల ఊళ్లల్లో జరుగుతున్నయ్యి తాకట్టులూ, జప్తులూ, ఉరేసుకోవటాలూ. ఇంకా ఏం జూసి మీకు ఓటెయ్యమంటా?" అని రామారావు నిలదీశాడు. అభ్యర్థి బిత్తరపోయి చూస్తన్నాడు.

"ఈళ్లంతా దొంగనాయాళ్లు" అన్నాడొక రైతు. ఆ మాట మంత్రి చెవిన పడింది. అసలే బి.పి. ఉద్రేకం ఆపుకోలేకపొయ్యాడు.

"చెప్పేది వినకుండా మీరు మరీ మూర్ఖంగా ప్రవర్తిస్తున్నారు" అన్నాడు తీవ్రంగా.

అప్పుడుదాకా మండపం కంబానికానుకోని ఈ మాటలన్నీ ఇంటన్న వరదయ్యకి కోపం నసాళాని కంటింది.

"ఏంది ఇంకా నువ్వు జెప్పేది నా...." అంటా చేతిలో ఉన్న ముల్లుగర్ర పైకెత్తాడు. కళ్లెర్రబడ్డయ్యి. బుసలు గొట్టాడు.

మంత్రికీ, అభ్యర్థికీ దడ బుట్టింది. ప్రెసిడెంటుతో ఏందో మాట్టాడి, మంత్రి గబగబా కారెక్కాడు. వరదయ్య తుపుక్కున ఉమ్మేశాడు.

పిల్లలంతా 'హే' అని గోలకి లేచారు. కార్లు బోతంటే ఎనకమాలే పరిగెత్తారు. కృష్ణమూర్తికి ఉక దెలిసినప్పట్నుంచి వాళ్ల నానకి అంత కోపం రాటం జూళ్లా. ఎందుకోగానీ వాడికీ ఉక్రోషం వచ్చింది. మాంచి రాయి దీసుకోని, వెనకమాల కారు అద్దం పగిలేటట్టు గురిజూసి ఇసిరాడు.

రైతులు మండపం దగ్గరే మల్లగుల్లాలు బడ్డారు. ఈ నేలలన్నీ మాగాణి అయితే తప్పితే మన బాధలు తీరవన్నాడు రామారావు. సాగర్ నీళ్లకోసం గవర్నమెంటుని పట్టుబట్టాల్సిందేనని ఇంకో రైతు మాట్టాడాడు. అప్పుడుదాకా ఊళ్లోకి ఏ పార్టీ వాళ్లనీ అడుగు పెట్టనియ్యొద్దనుకున్నారు రైతులు. చుట్టుపక్కల ఊళ్ల రైతుల్నీ కలుపుకోవాలనే ఆలోచనొచ్చింది. ప్రెసిడెంటు పక్షానున్న నలుగురైదుగురు తప్పిచ్చి తక్కిన రైతులందరిదీ ఒకటే మాట.

10

ఒకరోజు నరసయ్య లగెత్తుకుంటా వొచ్చి, "అరే, మీ సింతలతోపు కొట్టేత్తన్నార్రా" అని చెప్పాడు.

వాడికేం అర్థం గాలా. తోపు కొట్టెయ్యటమేంది? అది లేకపోతే ఏవుంది? వాడి ఆటలూ, పాటలూ అన్నీ తోపుతో ముడిబడి వుండయ్. ఇద్దరూ తోపుకేసి పరిగెత్తారు.

అప్పటికే కూలీలు సగం చెట్లు పడగొట్టారు. కొమ్మలు రంపాలతో కోస్తన్నారు. వరదయ్య దగ్గిరుండి పని జేయిస్తన్నాడు. చెట్లు పడిపోయిన చోటంతా బోసిగా, నీడ లేకుండా వెల్తురుగా, అయనా వెలితిగా కనబడతంది. కృష్ణమూర్తికెంతో యిష్టమైన పెద్ద చింతచెట్టు పడిపొయ్యి, వాడి వంకే దీనంగా జూస్తన్నట్టుంది. వాడికి కళ్లమ్మట నీళ్లు దిరిగినయ్.

'నానా!' అన్నాడు వరదయ్య దగ్గిరికి బొయ్యి.

"ఏందిరా" అడిగాడు వరదయ్య, కూలీలు జేసే పనిపంకే జూస్తా.

"చెట్లెందుకు గొట్టేత్తన్నారు?"

"ఇయ్యన్నీ ఉండేం ఉద్ధరిత్తన్నయ్‌లే. కొట్టేసి సేను జేద్దామని. వచ్చే యేడు పత్తి ఎయ్యొచ్చు" చెప్పాడు వరదయ్య. కానీ తన మాటల్లోనూ విచారమే.

కృష్ణమూర్తి ఇంకేం మాట్లాళ్లేకపొయ్యాడు. దిగాలుగా ఇంటికొచ్చాడు. కమలమ్మ పంచలో కూకోని, చేటలో బియ్యంలో రాళ్లేరతంది. పక్కనే పిల్ల గిలక్కాయతో ఆడుకుంటంది.

కృష్ణమూర్తి తల్లి పక్కన జేరి, "అమా! తోపు కొట్టేత్తన్నారే" అన్నాడు.

"ఏందో నాయనా! ఏం జెయ్యటానికీ కాళ్లేతులాట్టం లేదు. పంటలు జూత్తే అట్టుండయ్. బాకీలు దీరలా. తోపు గొట్టేసి పొలం జేద్దామని మీ నాన. తరాలనాటి తోపు. మీ ముత్తాత ఎందుకేశాడో యేశాడు. పచ్చగా వున్న చెట్లని గొట్టి సేను జేసేదేంది? మాయదారి మడిసి, సెపితే యినడాయె. ఇంటికేందో శని బట్టుకుంది" అంది కమలమ్మ.

చాన్నాళ్లదాక కృష్ణమూర్తి ఏందో పోగొట్టుకున్నాడికి మల్లే దిగాలుగా ఉండి పొయ్యాడు. ఎగురుతున్న తూనీగ రెక్కలిరగ దీసినట్టయింది.

తుళ్లూరునుంచి కమలమ్మ చెల్లెలు కుమారి వొచ్చింది, కొడుకుతోపాటు. వాడి కొత్తబట్టలు, నాజూకు చూసి కృష్ణమూర్తి సిగ్గుపడ్డాడు. తనకి మంచి గుడ్డలే లెవ్వు. ఉన్నయి మాసిపోయినియ్. ఒక్కటే దాపుడు చొక్కా. కుమారి కొడుకు మాత్రం బిడెం లేకుండా సేపట్లోనే కృష్ణమూర్తితో కలిసి పొయ్యాడు. వాడికి తన సీసం గోలీలు, పెద్ద గోలీలు చూపిచ్చాడు కృష్ణమూర్తి. ఇద్దరూ నరసయ్యతో కలిసి ఆడుకోటానికి బొయ్యారు.

కుమారి ఆ రోజుండిపొయ్యింది. ఆ తెల్లారి కృష్ణమూర్తిని దీసుకెళ్తానంది. పిల్లాడు పైకి చదవబోతన్నందుకు కమలమ్మకి సంబరంగా ఉన్నా పంపిచ్చటానికి బాధపడింది.

"ఇక నుంచీ అబ్బాయ్ నీ కొడుకేనే" అని కళ్లనీళ్లు పెట్టుకుంటా చెల్లెలికి అప్పజెప్పింది.

కృష్ణమూర్తి బిక్కమొకమేసుకున్నాడు. వాడి తల నిమిరి, దగ్గిరికి తీసుకుంది కుమారి.

"ఈడకీ ఆడకీ ఎంత దూరం? ఎప్పుడైనా రావొచ్చు, పోవచ్చు గదక్కాయ్!" అంది. వరదయ్య కళ్లు దుడుచుకున్నాడు చాటుగా. ఊరికెళ్లిపోతన్నట్టు సావాసగాళ్లకి చెప్పొచ్చాడు కృష్ణమూర్తి. నరసయ్య వాడమ్మటే వుండాడు.

ఊరు దాటి డొంకదారిని బోవాల. వరదయ్య సవారిబండి గట్టాడు. కృష్ణమూర్తికి లోపలంతా చెప్పలేని దిగులుగా వుంది. వాడి చిన్నతనమంతా ఆ ఊరుతో అల్లుకుపొయ్యింది. ఇప్పుడెవురో తెంపేస్తన్నారు. మల్లీ ఎన్నాళ్లకో? బండి ఊరు చివర చెరువు కట్టమీద కొచ్చినాక వొక్కసారి వెనక్కి దిరిగి చూశాడు కృష్ణమూర్తి. ఊరు ఊరుగానే సడీ సప్పుడు లేకుండా వుంది. ఊరుమీన చింతల తోపు మాత్రం కనబట్టంలా. అంతా ఏందో వెలితి.

'కిట్టమ్మా! గోపాల కిట్టమ్మా!....' అంటా ఎవురో పాడతన్నట్టనిపించింది కృష్ణమూర్తికి. వెనక్కి దిరిగి చూశాడు. ఎవురూ లేరు. వాడి కళ్లమ్మట గిరగిరా నీళ్లు దిరిగినియ్.